Іронічність, будучи засобом створення суб'єктивно-оцінної модальності, являє собою художню форму авторської оцінної позиції і впливає на структуру створюваного ним літературного тексту. Іронічність реалізується в художньому тексті за участю засобів усіх мовних рівнів (від фонетичного до тестового), а результатом її актуалізації у тексті є іронічний смисл.

Використана література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: „Советская энциклопедия", 1966. – 608 с.

2. Білодід Ю. І. Засоби виразу іронії у сучасному політичному романі (на прикладі мови роману М. Уеста „Посол") // Мовознавство. – 1981. – № 4. – С. 71-73.

3. Буйницька Т. О. Мовностилістичні засоби вираження іронії у публіцистиці Г. Канта // Іноземна філологія. – Вип.. 84. – Л., 1986. – С. 72-78.

4. Дземидок Б. О комическом. – М.: "Прогресс", 1974. – 225 с.

5. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови. – К.: „Вища школа", 2003. – 463 с.

6. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. – К.: Наукова думка, 1989. – 129 с.

7. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 1995.

8. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях: Автореферат ... дис. канд. філол. наук. – Л., 2003.

9. Щербина А. А. Заметки о природе и технике иронии // Воросы русской литературы. – Вып. 1 (16). – Львов, 1971. – С. 40-47.

Клименко І.В.

ЗВЕРТАННЯ ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ МОВЛЕННЄВОЇ СИТУАЦІЇ

Актуальною проблемою сучасного мовознавства є дослідження міжособистісного спілкування, моделювання поведінки мовної особистості, встановлення умов і закономірностей ефективної ситуації.

Сучасний етап розвитку граматичної теорії вирізняє поглиблений функціональний підхід до тлумачення мовних явищ у поєднанні з антропоцентризмом лінгвістичних студій. На перший план виступає зацікавлення механізмами їх витворення в тісному зв'язку із з'ясуванням активної ролі у процесі мовної комунікації її учасників – адресанта, тобто творця певного тексту, і адресата, якому текст призначений для сприймання. Саме такими компонентами є засоби, які використовують для позначення ситуації мовної комунікації (встановлення, підтримування та регулювання контакту між особами, які спілкуються).

У сучасних дослідженнях звертання розглядається не лише у контексті граматики, а й як компонент комунікативного акту. Звертання, виконуючи функції встановлення і підтримування контакту, забезпечує умови комфортності інтерперсонального спілкування, у сфері якого діють відомі постулати співробітництва Г. П. Грайса: максима повноти інформації, максима кількості, максима манери.

Відомо, що звертання як мовний матеріал має різні дефініції у сучасній лінгвістиці: апелятив (М. М. Копиленко), вокатив (О. Г. Вєтрова, М. М. Копиленко), комунікативне звертання (С. І. Войтович), еквівалент речення (Л. П. Іванова).

Термін „звертання" вживається у двох основних значеннях: звертання як мовленнєвий акт (ситуація звертання) і звертання як мовний матеріал, що здійснює цей мовленнєвий акт. Ці значення легко розпізнаються у контекстуальному вживанні. Термін звертання береться за основу як традиційний у вітчизняному мовознавстві. Звертання відіграє значну роль в організації комунікативної структури речення І, ширше, – висловлювання, але одностайності в кваліфікації його основних синтаксичних та семантичних характеристик не спостерігається. Єдиним безперечним моментом у дефініції звертання є виділення його основної функції – привернення уваги слухача, або контактоустановлюючої функції.

Звертання може бути простою назвою адресата, яка не викликає будь-якого супровідного уявлення, але в ролі Звертання виступає і таке слово (словосполучення), яким визначається ставлення мовця до співрозмовника.

Звертання не має суворо закріпленого місця в реченні, воно може знаходитися на початку, в кінці чи в середині речення. Проте у ряді випадків від форми звертання, його функції та умов використання, а також залежно від самого звертання і всього речення його місце регламентоване.

На стосунки звертання з іншими членами речення існують два погляди. Одні мовознавці, серед яких О. Пєшковський та О. Шахматов, категорично стверджують, що звертання стоїть поза реченням і не є його членом, оскільки не підпадає під жоден із типів граматичного зв'язку – узгодження, керування чи прилягання. Надмірна категоричність такого погляду очевидна. Адже як член речення, хоч і своєрідний, звертання має прямий стосунок до висловлення думки.

Близькою є концепція І. Т. Яценка щодо включення звертання у граматичну будову речення поряд із підметом, присудком, додатком, означенням і обставиною, тому на перший план висувається взаємозв'язок і співвідношення частини мови і члена речення. Конструктивна позиція щодо включення звертань у теорію членів речення може мати, за І. Т. Яценком, таке обґрунтування:

- слова, що вживаються як звертання, не втрачають семантичних і морфологічних ознак частини мови;
- звертання найчастіше виражається іменником або його еквівалентом;
- звертання як складова частина речення зв'язана своїм значенням зі змістом вислову, має пряме відношення до вираження думки;
- у разі відсутності підмета смислове значення суб'єкта дії виражається звертанням, при цьому роль звертання у реченні розширюється;
- присудок, як правило, узгоджується зі звертанням, що дає право говорити про вияв граматичних зв'язків зі звертання.

Практично всі дослідники (О. Потебня, С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець [2], І. К. Кучеренко [3], М. С. Скаб, І. Т. Яценко) визнають основними й провідними для звертання дві функції: функцію називатшя, об'єктивного найменування особи з метою встановлення контакту й функцію характеристики особи, коли на першому плані знаходиться не основне значення лексеми, а те, що вкладає в неї при адресації, або використовується слово-характеристика.

У своїй першій функції звертання не має аналога серед інших синтаксичних категорій: це ім'я реципієнта мовлення (адресата), яке називається мовцем, тобто функція адресації. Наділене мета комунікативними властивостями, звертання як провідний елемент серед тих, які виконують контактоустановлюючу функцію, служить ефективним засобом зверненості мовлення і забезпечує прийом респондентом повідомлення.

Різні форми звертання сприяють реалізації комунікативної інтерпретації тих, хто спілкується, спрямовують мовленнєву дію до визначеної мети. Називаючи адресата тим чи іншим способом з відповідною інтонацією, мовець виражає свої почуття до нього, спонукає його до мовленнєвої, а може, й немовленнєвої дії.

Оскільки форми звертання несуть у собі інформацію не тільки про адресата (диференційні ознаки: вік, стать, професія, соціальний статус тощо), але й про взаємостосунки комунікантів, їх рольові позиції, вони виконують етикетну функцію, тобто встановлюють можливі прояви поведінки в процесі спілкування, тобто звертання в ролі індикатора і регулятора характеру соціальних та інтерперсональних стосунків.

Незважаючи на те, що функціям звертань присвячена велика кількість робіт, це питання залишається дискусійним у лінгвістиці. Відомо, що звертання як актуальний компонент комунікативної ситуації в одному вживанні може реалізовувати кілька функцій, які активізуються залежно від конкретного комунікативного завдання. Основною інваріантною функцією звертання з позиції мовленнєвої діяльності можна вважати апелятивну. Конкретизація комунікативної функції мови, за Р. Якобсоном, дає можливість для виділення варіативних функцій звертання:

- конативної, орієнтованої на адресат мовлення; експресивної (оцінно-характеризуючої);
- фатичної (встановлення контакту);
- метамовної (організуючої і регулюючої).

У стосунках між людьми звертання нерідко відіграють першорядну роль. „Презумпція" позитивного ставлення до співбесідника при налагодженні контакту, встановлення між особистісних зв'язків, тобто сукупність суб'єктивного й об'єктивного факторів у семантиці звертання „прирікають", якщо можна так сказати, його на одвічну емоційність та оцінність.

У найзагальнішому плані семантичний зміст слова формується під впливом його ролі в повідомленні. Якщо вважати, що в реченні регулярно реалізуються дві основні функції (ідентифікація предметів, про які йде мова, і

предикація, яка формує повідомлюване), то можна очікувати, що значення слів пристосовується до виконання одного з цих двох завдань.

Стаючи звертаннями, назви осіб набувають комунікативної ваги, завдяки відображенню в них складних стосунків між тими, хто спілкується. На відміну від загально мовних номінацій, апелятивні одиниці використовуються і для ідентифікації адресата, і для вираження суб'єктивно-оцінного ставлення до нього мовця.

На основі тези К. Бюлера про протиставлення у мові функцій (одиниць) репрезентації та апеляції [1, 34], М. Скабом висунено положення про наявність у мові специфічної функціональної сфери апеляції, яка представлена предикатною та предметною частинами змісту та існує паралельно з функціональною сферою репрезентації [5, 56]. Для називання окресленої функціональної мовної сфери як основний вживаємо термін „апеляція" та його український відповідник „зверненість мовлення".

Функціональна сфера апеляції – це сукупність мовних одиниць різних ярусів, використовуваних мовцями для виконання спеціального комунікативного завдання – встановити, підтримувати та регулювати мовленнєвий контакт між учасниками спілкування. Тривалий час мовознавці описують випадки використання номінацій адресата мовлення, оформлені у вигляді окремих речень. Такі утворення називають чи за формальними показниками грамеми „вокативне речення" (термін запроваджений О. О. Шахматовим) чи за синтаксичним статусом цієї грамеми – „речення-звертання" (П. С. Дудик). Номінація „вокативні речення" є цілком прийнятною для української граматичної термінології; як синонімічна до неї можлива назва „односкладні речення апеляції" [4, 85].

Елементи апеляції не виражають окремої комунікативної функції, проте беруть активну участь у формуванні цілого класу комунікативних функцій, активно діють при витворенні висловлень.

Предметну частину змісту апеляції в українській мові виражає спеціальна грамема – форма кличного відмінка іменника, граматичне значення якої маркується низкою засобів: успадкованими майже без змін з попередніх епох специфічними закінченнями іменників чоловічого та жіночого роду в однині, специфічним інтонуванням вокативних форм у мовленнєвому ланцюгу. Як відмінкова форма із складною семантикою вокатив своїм суб'єктивним змістом наближається до називного відмінка, що зумовлює активні процеси взаємодії цих грамем, які виявляються у двох взаємно протилежних явищах: використанні у значенні кличного відмінка форм іменників, тотожних формою до називного, та використанні форм вокатива у функції номінатива.

Номінації адресата мовлення в українській мові виконують низку прагматичних функцій. Українська система номінації адресата мовлення є продуктом тривалого розвитку, який зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми національно-культурними чинниками. Найчастіше українці використовують для номінації адресата мовлення займенники ти, ви, різні види власних назв (ім'я, по батькові, прізвище,

прізвисько) та їх специфічні поєднання, загальні номінації, серед яких вирізняють: усталені в суспільстві номінації, що визначаються максимальною універсальністю використання, функціонують як етикетні (пане, добродію); назви осіб за ознаками статі, доповнювані віковими характеристиками (чоловіче, жінко, хлопче, дівчино); назви осіб за спорідненістю та свояцтвом, вжиті в прямому чи переносному значенні (батьку, мамо, брате, сестро, тощо); назви осіб за їх стосунками з іншими особами (друже, приятелю, колего); назви за фахом, родом діяльності, уподобаннями, посадою, званням, академічні титули (професоре, академіку); назви осіб, що містять їх абсолютну чи відносну (ситуаційно зумовлену) оцінку або характеристику (розумнику, дурню, йолопе); оказіональні назви особи адресата мовлення, персоніфіковані найменування.

Важливо відзначити те, що поряд з функцією кличності звертання виконує ще одну роль: воно служить засобом характеризації адресата, хоч така його функція безпосередньо не називається.

Семантична характеристика, якою наділений або наділяється у процесі спілкування адресат, являє собою ієрархічну сукупність лінгвістичних та екстралінгвістичних елементів, які вільно обирає мовець залежно від функції повідомлення, адресата і стосунків між співбесідниками. Варто особливо відзначити, що вміщене у звертанні значення оцінки дається не тільки й не стільки адресату мовлення, скільки ситуації спілкування в цілому як такій, що репрезентує певний проміжок об'єктивної дійсності.

Використана література:

1. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. – М., 1993.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992. – С. 125.
3. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови. – К., 1964.
4. Синтаксична будова української мови. – К., 1968. – С. 85-86.
5. Скаб М.С. Граматика апеляції в українській мові: Монографія. – Чернівці: Місто, 2002. – 272 с.

Кот С.А.

КАТЕГОРИЯ ОЦЕНКИ

Категория Оценки является важным текстообразующим компонентом.

Оценка – это непосредственная или опосредованная реакция говорящего (субъекта) на наблюдаемые, воображаемые, воспринимаемые органами его чувств действия, признаки, признаки признаков реальных объектов, объектов внутреннего и внешнего мира говорящего [5, 267]. Оценка как семантическое понятие подразумевает ценностный аспект значения языковых выражений, который может интерпретироваться как "А (субъект оценки) считает, что Б (объект оценки) хороший/плохой" [2, 6].